

'הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת, יכול יחזור ויטמא... תלמוד לומר ולא אחתו – לא אחתו הוא דאינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה' – יש לפרש הדרש: ניקוד האל"ף בפת"ח (ולא אחתו) הוא שלא כפי כללי הדקדוק, שהיה לו להיות בחטף פתח [כדרך שכתוב בפרשת אמור לענין כהן הדיוט – ולא אחתו]. ולכן דרש מלשון 'איחוי' – שיצא מידי כרת המכרית נשמתו, והיינו זה שהלך לשחוט את פסחו ולמול את בנו [שדינם בהכרת] ומת לו מת – לא יטמא, לצאת מידי הכרת.

וכן אמרו (במדרש שיר השירים ה,ב) על הפסוק פתחי לי אחתי רעיתי וגו', 'אחותי' – שנתאחו לי במצרים בשתי מצוות, בדם הפסח ובדם מילה. וזה מרמז כאן בולא אחתו – כלומר, אפילו אותן שתי מצוות אלו המאחים את ישראל לקב"ה – נדחות הן מפני מת מצוה (הגהות רא"מ מפנינסק [ומובא בשמו בהעמק דבר] נשא). וכע"ז כתב חתנו בעל תורה תמימה, פר' נשא).

דף כ

'בשני דרב יהודה כולי תנויי בניקין הוה'. רב יהודה לשיטתו הולך, שאמר (ב"ק ל.) האי מאן דבעי למהוי חסידא – לקיים מילי דנזקין.
'ואנן קא מתנינן שיתא סדרי... קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא'. כלומר עד האחרונה שבמסכתות הש"ס אנו שונים היטב (עפ"י מהרש"א).

'אמרי ליה: קמאי הוה קא מסרי נפשיהו אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשינן אקדושת השם, כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא כותית...'. יסוד גדול הוא: אם האדם הולך בעבודתו עד קצה יכולתו בטבע – או הוא זוכה ללמעלה-מן-הטבע. הוא אשר אמר רב פפא לאביי: מסירת הנפש היינו ההליכה בעבודה עד קצה היכולת הטבעית, ובוה זוכים לנס שהיא הנהגה למעלה מן הטבע (מתוך עלי שור ח"ב עמ' תרה, עפ"י 'דעת חכמה ומוסר' ח"א ג).

'חזייה לההיא כותית דהות לבישא כרבלתא בשוקא, סבר בת ישראל היא, קם קרעיה מינה'. רב צמח גאון (מובא באוצר הגאונים כאן) פירש שהיה זה בגד כלאים, ולכך קרעו מעליה (וכפסק הרמב"ם הנ"ל יט: שהרואה חברו לבוש בכלאים במזיד – חייב לקרעו מעליו אפילו היה מהלך בשוק).

בספר מי השלוח (ח"ב, לקוטי הש"ס) פרש דברי הגמרא כך: לכאורה קשה הלא מעשה לסתור הוא, כיון שלא כיוון יפה במסירת נפשו, וגם היה צריך לשלם? אכן בדרך כלל יש לאדם לעשות כל דבר במתינות ובישוב הדעת, אלא שלעתים יש צורך להשתמש במדת המהירות, שימסור נפשו ללא שום מתינות, ובשעתה ובמקומה היא מדה טובה ויקרה מאד. והנה בדורות הראשונים היה השי"ת חפץ בעבודה במסירות נפש עצומה, ומדה כנגד מדה, הנהיגם הקב"ה בנסים שלא כדרך הטבע המסודר. אכן אחר כך חפץ השי"ת בעבודה בישוב הדעת ובמתינות, ומצד זה לא אתרחיש להו ניסא.

ורב פפא היה מצטער בדבר, כיון שאין השי"ת מראה להם נסים, סימן שאינו חפץ בעבודתם. ועל זה השיב אביי שאין הדבר כן אלא לפי שבעבר היה חפץ בעבודה במהירות לכך מדה במדה הראה להם

נסים, אבל כעת רצון השי"ת בישוב הדעת. והראיה, שאפילו בדורות הראשונים, גם אז היה מקום למידה של ישוב הדעת, וכמעשה דרב אדא שסיים 'מתון מתון ארבע מאה זוזי שויא' – כלומר שיש ערך ושווי למידה זו של מתינות (וע"ע ש"ב ח"א סוף פרשת משפטים).
 עוד בנוגע למעשה דרב אדא בר אבהו – ע' בתרומת הדשן סי' רעו; דובר צדק עמ' 95.

רב גידל הוה רגיל דהוה קא אוזיל ויתייב אשערי דטבילה, אמר להו הכי טבילו והכי טבילו. אמרי ליה רבנן: לא קא מסתפי מר מיצר הרע?... ר' יוחנן הוה רגיל... אמרי ליה רבנן: לא קא מסתפי מר מעינא בישא? – ולא שאלוהו 'לא מסתפי מר מיצר הרע' – כי רב גידל הוכרח להסתכל בהן כדי להראותן היאך לטבול, והשיב 'דמיין באפאי...', אבל ר' יוחנן לא הוצרך להסתכל בהם, והלא אין יצר הרע שולט אלא במה שעניו רואות (סוטה ת.), וכיון שהיה 'עוצם עיניו מראות ברע' לא נתיירא מיצר הרע (מי השלוח ח"ב. וע"ע עיון יעקב וברש"ש ובלשון הריטב"א סוף קדושין).

ע"ב) 'נשים חייבות בקדוש היום דבר תורה...' –

'... קידוש היום – מדאורייתא, כמו שמפורש בפרק מי שמתו, ולא נחלק אדם בדבר זה... אלא שעיקרן דבר תורה, ונוסח ברכות ומקומן מתקנת אנשי כנסת הגדולה... וכן קידוש היום, לזכור אותו בכניסתו כעין שבח וקילוס, כענין מאמרם ר' חנינא שהיה אומר נצא ונקבל פני שבת מלכתא כו' והיה מקלס ואומר בואי כלה בואי כלה. וכיוצא ב' בקריאת פסוקי קדושת השבת, כקריאת 'ויכולו' או 'ושמרו בני ישראל את השבת' וכיוצא באלו. וכל אחד ואחד אומר כפי שיוזמן לו מעניני שבחו וקדושתו והזכרת קדושתו ובעל-פה ובלא שום נקיטת חפץ ולא כוסו ולא פתו. באו הם ותקנו לכל נוסח אחד במקום סעודה ובחפץ. ותקנו שיוכירו קדושתו על היין, לפי שאין אומרים שירה אלא על היין. ותקנו להזכירו בתפלה...' (מתוך שו"ת הרשב"א ח"ד רצה).

'אמר ליה רבא: והא דבר תורה קאמר, ועוד כל מצות עשה נחייבינהו מדרבנן'. כן דרכו של רבא פעמים רבות בש"ס, במחלוקתו עם חכמים אחרים, להקשות על דבריהם שתי קושיות – כמצויין בתמורה כ:

'אבל אמרו חכמים, תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו' – לפי שפשע ולא למד, ופעמים אוכל ואין בנו ואשתו שם ונמצא אוכל בלא ברכה. אבל מי שלמד והוא חולה או זקן ונותן רשות לאחד מבני ביתו לברך – אין לו מארה ולא דברו חכמים על כך (הפרדס לרש"י כז).

זכי לא אשא פנים לישראל שכתבתי להם בתורה ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלקיך והם מדקדקים [על] עצמם עד כזית ועד כביצה'. הענין הוא, כי באמת כל הנהגות הש"י הן במשפט, וגם ה'נשיאות פנים' במשפט היא; כי בתורה כתוב לברך רק לאחר שביעה, ונפש הישראלי, אף על פי שלא אכלה כדי שביעת הגוף, מכירה טובה שלמה ואומרת שהיא שבעה ומברכת להשי"ת, והיינו משום שנעשה שבע בכך שהוא רואה שרצון השי"ת להשביעו [וכדרך שנאמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון – שהשי"ת יכול להשביע לכל חי שיהא שבע-רצון]. וממילא השי"ת מנהג עמו מדה במדה, כשאדם פונה להשי"ת ורוצה להיטיב דרכיו, הגם שאין מעשיו בפועל מבוררים כל צרכם, השי"ת דן את לבבו והרי לבו של ישראל תוכו רצוף אהבה, ואז אומר עליו השי"ת שמלא אחריו בשלמות (עפ"י מי השלוח ח"ב לקוטי הש"ס ובפרשת נשא. וע' גם בלקוטי מאמרים לר"צ הכהן טז).
 ע"ע בשו"ת חת"ס או"ח מט; דרשות בית ישי נד, ד.

'כדאשכחן בסיני'. הקשו התוס': והלא שם היו שותקים ולא מדברים? ותירצו לפי ששומע כעונה, הרי זה כדיבור (וכן יש בירושלמי כאן: אפילו לשמוע דברי תורה אסור).

ויתכן שזהו טעם האוסרים (להלן כב.) לבעל קרי ליכנס לבית המדרש כל עיקר – שמא ישמע וייחשב כעונה. ובדברי הריטב"א (ועוד) נראה שמפרש 'כדאשכחן בסיני' – לא על פרישת סיני ממש, אלא כלומר המקור שממנו למדו איסור לבעלי קריין הוא מדרשת סמוכים (כדלהלן בע"ב) והודעתם לבניך ולבני בניך – יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחרב... – והלא אי אפשר להודיע (דהיינו לימוד התורה לבנים) אלא בדיבור. נמצא אם כן שאין לנו מקור לאיסור אלא על דיבור ולא על הרהור.

[לדעת רבי מאיר, כפי שהובאה בתוספתא (ב,ג), בעל קרי קורא את שמע בפיו ואינו משמיע לאזניו (ודלא כשיטת הבבלי בדעת ר"מ שמהרהר בלבו – ע' להלן כב. ובמובא שם. וראה 'מחקרים בברייתא ובתוספתא' לר"ח אלבק, עמ' 95). ולשיטתו (לעיל טו): יוצא בזה ידי חובה.

ונראה הטעם כדאשכחן בסיני, שהיה שם דיבור הנשמע לאחרים, וכן 'הודעתם' – היינו דיבור לאחרים, והרי הלימוד לאחרים חמור יותר בבעל קרי (כמבואר להלן כב.), ועל כן נאסר גם בהשמעה לעצמו, כי מה לי מלמד לאחר מה לי מלמד לעצמו, אבל כשקורא ללא ששומע אינו 'מלמד' אלא לומד בלבד].

ויש מפרשים 'כדאשכחן בסיני' – שאי אפשר שלא היה בהם אחד הטמא במקרה לילה והרי שמע את הדברות בהרהור הלב (עפ"י רב נסים גאון, ור"ח – באוצה"ג).

ויש מי שפירש על פי דברי המכלתא (יתרו): מלמד שהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו וכו' – הרי היה שם דיבור (דרשות בית ישי ו הערה יט).

וזו לשון רבי צדוק הכהן בספרו 'צדקת הצדיק' (קצג):

גם בדברי תורה שומע כעונה, כמו שכתבו התוס' בברכות (ב:) גבי כדאשכחן בסיני. [ומיזהו אני שמעתי דבסיני היה דבור ממש דוידבר אלקים את כל הדברים האלה וגו', היינו על ידי חמש מוצאות הפה דבני ישראל. וזה ברור ואמת, דכל נבואה היינו על ידי קול הנביא עצמו וכמו שאמרו (להלן מה.) שה' דבר בקולו של משה, ואז היו כל ישראל במדרגת נבואה ששמעו דבר ה' כנודע, והיינו על ידי דבורם] וצריך לזה אימה ויראה [דעל זה הוא צורך הטבילה לבעלי קריין] כמו במדבר בעצמו, מה שאין כן במהרהר בדברי תורה בפני עצמו, הגם דקיימא לן הרהור כדבור דמי מכל מקום אין צריך אימה ויראה כל כך יעוין שם דבעל קרי מותר, והיינו דהיראה לדברי תורה היינו שמא הוא מדבר מה שאינו ראוי, ובלב מותר הכל, ומצינו דוד המלך עליו השלום אמר אשרי תבחר ותקרב ישכן חצריך וגו' על אהרן (כמו שאמרו בבמדבר רבה פרשה ג) והיה חומד ומתאוה להקריב קרבנות אעפ"י שכבר נאמר והזר הקרב יומת וגו' [ושמעתי דוכה למלוי תשוקתו באכילת לחם הפנים שאכל לפקוח נפש (בשמואל-א כא) ודברורין שלו היה עוזה שבקש להקטיר כי המלכים מעוזה ואילך הם הברורים של המלכים מדוד ואילך כל אחד מברר המעללים של זה מה שעשה שלא במתכוין, ויותם שהיה ברור שלמה המלך עליו השלום, נאמר בו (דברי הימים-ב כז) רק לא בא אל היכל ה' וגו' – שלא היה בו שום חסרון, כי כל מעללי שלמה המלך עליו השלום קדש קדשים, וזה עצמו חסרון, שאין לו חסרון. ואין כאן מקומו], רק מכל מקום בלב רשאי לחשוק. וכן כל חמידו דאורייתא בהתפשטות כרצונו יכול להרהר בלב בלי שום פחד רק להוציא מן השפה ולחוץ צריך באימה ויראה. [ועיין שם בגמרא דכשארם בצבור העוסקים בתורה, יש לו גם כן להרהר בזה שלא יהיו כל הצבור עוסקין והוא יושב בטל, ודווקא בדבר שהצבור עוסקין – כי יש למחשבותיו והרהוריו חבור עם הצבור וכשמנתעסק בדבר שהן עוסקין אז מתעלין מחשבותיו ופרחין לעילא בהדי תורתן של הצבור].

'כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובטל. ונגרוס בפרקא אחרינא? אמר רב אדא בר אהבה: בדבר שהצבור עוסקין בו'. מכאן כתב בעל הלכות גדולות (מובא ברא"ש וברי"ד): מי שקרא קריאת שמע ובא לבית הכנסת ומצאם שקוראים קריאת שמע – קורא עמהם פסוק ראשון. וכתב הרוקח (שב שיקרא עמהם את כל הקריאה ויקבל שכר כקורא בתורה. ופרש הבית יוסף (סה) שדרך טובה היא זו אבל אין חיוב אלא בקריאת פסוק ראשון בלבד, שלא יהא נראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו.

וכתב בתרומת הדשן (ג): מי שעוסק בכרכות קריאת שמע והצבור קוראים את שמע – אין לו להפסיק ולקרוא עמהם, שהרי עוסק הוא בדברי ברכות ושבת, והלא מקור דברי בה"ג הוא ממה שאמרו 'שלא יהו כל העולם עוסקין והוא יושב ובטל', וזה אינו בכלל 'יושב בטל'. ואולם אם נמצא בפסוקי דזמרה, נראה שאין קפידא אם יקרא עמהם פסוק ראשון ויקבל עול מלכות שמים, כי אמנם כתבו הראשונים שאין להפסיק לדברים בטלים בפסוקי דזמרה, אך אין בכלל זה הפסקה לפסוק ראשון של ק"ש עם הצבור. אבל בכרכות ק"ש אין להפסיק כלל אם לא לעניית קדיש וקדושה. ו'מכל מקום ראיתי בני אדם מן המדקדקים, כשהיו עומדים בק"ש ובכרכותיה, שהיו עוצמים עיניהם והיו מנגנים בתיבה אחת או שתיים שהיו אומרים בלאו הכי באותו פעם בניגון הצבור בפסוק ראשון, כדי שיהא נראה כאלו קורא עמהן' (וע"ע בדברי חמודות על הרא"ש שם).

אגב, בענין הפסק בפסוקי דזמרה, מובא מהגר"מ פיינשטיין שמותר לומר ברכת 'אשר יצר' באמצע אמירת פסוקי דזמרה (מובא בדברי חכמים או"ח 94). וכן התיר מן הדין להכריז בבית הכנסת בתוך פסוקי דזמרה את מספר העמוד, לפי שהוא לצורך התפילה (או"ח ח"א כב). ואולם עניית 'ברוך הוא וברוך שמו', כיון שאינה חובה – אין להפסיק בה בפסוד"ז (או"ח ח"ב סוס"י צח).

ולענין עניית 'אמן' אחר 'ויצמח פורקניה' – בשו"ת יביע אומר מתיר, וכמה אחרונים אוסרים. ויש מהגדולים שהורו לבני אשכנז שלא לענות בפסוקי דזמרה (מובא ב'דברי חכמים' או"ח, 49).

וכן 'האמנים' שבקדיש שלאחר 'דאמירן בעלמא' – כתב בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ג קא, שהם בגדר רשות, ונראה לפי"ז שאין להפסיק בהם בפסוקי דזמרה, כמו אמירת 'ברוך הוא וברוך שמו'.

ענינים וטעמים

בענין 'עין רעה'

'לא קא מסתפי מר מעינא בישא?!...'. 'מסודות הבריאה כי האדם במחשבתו הוא מניע גורמים נסתרים בעולם המעשה, ומחשבתו הקלה תוכל לשמש גורם להרס ולחרבן של גשמים מוצקים, וכדאמר (פסחים נב) כיון דנפיש אפחזייהו שלטא בהו עינא, ובב"מ (פדא) 'לא מסתפי מר מעינא בישא', ושם ב' פרידא אחת יש לי ביניכם' כו', ושם (ק"זא) 'לא תזבין ארעא דסמיכא למתא'. ובשעה שבני אדם מתפעלים על מציאות מוצלחה, מעמידים את המציאות זו בסכנה, ומ"מ הכל בידי שמים וכל שלא נגזר עלי' בדין שמים לאבדן, הדבר ניצל, אבל כשנגזר הדבר לאבד, מתגלגל הדבר לפעמים ע"י שימת עין תמהון על הדבר וע"י זה הוא כלה, וכדאמר (ב"מ ק"ז ב) ד"רב סליק לבי קברי כו' תשעין ותשעה בעין רעה, והיינו, כשנגזר עליהן מיתה ביוה"כ, הזדמן לפניהן עין רעה שגלגלה מיתתן, ובעין דאמרו מגילה כ"ב ב' 'הא והא גרמא ליי', וכן ראב"י כשהגיע זמנו ליפטר מן העולם ונגזר עליו זמנו, גלגלו מן השמים סיבת מותו ע"י הערת תמהון בלב רבנן, (ע' ב"ב יד), וכן הוא עובדא דר"ח בריה דר"א (ברכות נ"ח ב').

ויתכן דכל שהאדם במעלה יתירה, כל סגולותיו ובחינותיו יתירות, ועינו יותר פועלת, והיינו דאמר יהבו בי' רבנן עיניהו, והא דאמר רשב"ג פרידה אחת כו' – אף על גב דבלא דינא לא מיית אינש, משום דשטן מקטרג בשעת הסכנה, ואדם נידון בכל יום, וגם בדין יום-הכיפורים קובעין לפעמים להניחו אחרי טבע העולם ולא לעשות לו נס' (חזון איש חו"מ ליקוטים כא, לדף יד).

'פעולת עין הרע מושרשת בעובדה שנפשות כל בני אדם קשורות ומעורות זו בזו והייהם תלויים זה בזה בשורשם הרוחני, ואם אחד מקנא בחברו ועינו צרה בו, היינו שעצם מציאותו של חברו מטרידה אותו והיה רוצה לראותו בכל רע (שזוהי גדר עין רעה, כמו שביארנו בראש דברינו). אז – במדה וחיי חברו תלויים בו, כנ"ל – יתכן ויוכל לגרום על ידי זה למעט מחברו שפע החיים, וממילא יהיה יותר עלול לנזקים ולאסון. ומהר"ל ז"ל מלמד לנו שגם אם לא איכפת לו צרכי חברו יכול זה להיחשב כעין הרע...

כשאדם מקנא בחברו ומביט בו בעין רעה, הרי הסברנו איך כח זה של עין הרע יכול להזיק לחברו. אבל הרי לית דינא בלא דינא, ובמה אשם חברו שמדת הדין פוגעת בו? ביארנו אז שיתכן שהוא נתבע במדת הדין מפני שהוא גרם, במדה מסויימת, שהראשון יקנא בו.

הרי בדוק ומנוסה הוא, שמי שאינו חי בעד עצמו כלל והוא 'נותן' ולא 'נוטל' בכל עיניו, איש כזה אינו מעורר קנאה כלל. כן אמרו ז"ל על זרעו של יוסף... עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו – אין עין הרע שולטת בו'. ויש שדרשו... מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף... – דגים אלו יש בהם שני עינים: הם מכוסים מן העין, והם חיים כאילו בעולם אחר ואינם מתחרים עם יושבי היבשה כלל. חז"ל רוצים ללמד לנו בזה שמי שחי סמוי מן העין ושאיפותיו הם לגמרי אחרות מאלו של הרחוב, אינו מעורר קנאה לעולם... (מתוך מכתב מאליהו ח"ד עמ' 6).

עוד בעניני עין הרע – ע' פתח עינים ומגדים חדשים כאן; תורת חיים ב"ב קיח. וע"ע במובא ביוסף דעת ב"מ ל. מב.

נשים במצוות

'נשים... פטורין מקריאת שמע ומן התפלין'. אם כי פטור נשים ממצוות עשה שהזמן גרמן, גזרת הכתוב הוא, כבר כתבו קדמונינו ז"ל טעמים בדבר. יודגש שטעמים אלו הינם בגדר 'טעמא דקרא' ואין בהם נפקותות הלכתיות, וגם אין אותם הטעמים שייכים בכל מקום ובכל מצב; – זו לשון רבי דוד אבודרהם (תפילות חול, ג): 'זהטעם שנפטרו הנשים מהמצוות עשה שהזמן גרמא – לפי שהאשה משועבדת לבעלה לעשות צרכיו. ואם היתה מחוייבת במצוות עשה שהזמן גרמא אפשר שבשעת עשיית המצוה יצוה אותה הבעל לעשות מצותו, ואם תעשה מצות הבורא ותניח מצותו אוי לה מבעלה, ואם תעשה מצותו ותניח מצות הבורא אוי לה מיוצרה, לפיכך פטרה הבורא ממצותיו כדי להיות לה שלום עם בעלה. וגדולה מזו מצאנו שהשם הגדול הנכתב בקדושה ובטהרה נמחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו'.

וכן כתב המאירי (בחידישיו לעירובין כו): לפי שרשות בעליהן עליהן ואינן ברשות עצמן (וכן נתן טעמים על היוצאים מן הכלל: מצה, שמחה והקהל – שחייבות בהן). וכיוצא בזה כתב רבנו מנוח (בהל' מצה ז,ח). זו לשונו: 'אי נמי יש לפרש, אינה צריכה הסיבה, לפי שהיא טרודה בתיקון המאכל והכנתו, פטורה מהסבה, כמו שפטורה ממצוות עשה שהזמן גרמא, אבל אשה חשובה שיש לה

עבדים ושפחות הטורחים בעניני המאכל והיא יושבת בקתדרה – צריכה הסבה'. וכן כתבו טעם זה: הכלבו הל' מילה עג; ספר חסידים תתריא, ועוד רבים מהאחרונים (ע"ע פרי צדיק משפטים ג). ואע"פ שהדברים אינם אלא 'טעמא דקרא', כאמור, ואי אפשר לגרוע ולהוסיף על הדין מחמת הטעם וכמו שכתב הנצי"ב בשו"ת משיב דבר ח"ה עב ועוד, אפשר שיש כאן הגדרה של הדין – מצוות המוגבלות לזמן, שקיומן דורש שהות ופנאי. ולפי זה מצוות עשה שהינן בגדר 'שב ואל תעשה' (כשבינת בהמה בשבת וכדומה), אפשר שאינן בכלל זה, ונשים חייבות בהן. וכבר צידדו כן אחרונים.

וזו לשון מהר"ל מפראג (בדרשות על התורה שמות): 'האיש, במה שהוא גבר איננו בעל שאנן והשקט מצד התגברותו והתפעלו, ואינו מוכן כל כך אל השאנן והמנוחה, הוא העולם הבא, שהוא המנוחה בעצמו. אבל הנשים ראויות ומוכנות לה מצד עצמן שאינן בנות פעולה והתעוררות מצד עצמן בריאתן, לפיכך גדולה ההבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים, מצד השאנן והשלחה, כי זהו חלק הנשים וראויות לזה ביותר... אבל האנשים צריכים שיהיו עמלים וטורחים בתורה מבלי מנוח לילה ויום, וזהו ותגד לבני ישראל – דברים הקשין כגידין, הוא העמל הגדול הזה, אמנם לנשים בלשון רכה, כי אינן צריכות כל כך, ואף על פי כן הן ראויות לשכר יותר גדול, עד שלזה הקדימן הכתוב'.

וכבר נשאל הגאון ר"מ פינשטיין זצ"ל (או"ח ח"ד מט) מרב של קהילה חשובה בעיר בוסטון, כיצד להתייחס ולהתנהג עם נשים 'השאננות והחשובות' שומרות תורה, והן חברות בתנועת נשים למען שיווי זכויותיהן בעניני הנהגת המדינה. ורוצות להכניס מלחמתן גם בדברים הנוגעים לדיני התורה, ויש מהן אשר מתפללות בטלית וכדומה; –

ראשית כל – כתב – יש לדעת, כי מעיקרי אמונתנו, שכל התורה, בין שבכתב בין שבעל-פה, ניתנה מהקב"ה למשה רבינו בהר סיני ואי אפשר לשנות אפילו קוץ אחד לא להקל ולא להחמיר. ומחוייבים אנו להאמין שישנם טעמים גדולים לקב"ה נותן התורה, טעמים אשר לא ידועים לסתם אנשים, וגם לתלמידי חכמים גדולים. אף גם זאת, ישנם טעמים גלויים לכל; כי סתם נשים בעולם אינן עשירות, ועליהן מוטל גידול הילדים, שהיא מלאכה היותר חשובה להשי"ת ולתורה. וכן ברא השי"ת בטבע כל מין ומין, שהנקבות יגדלו את הוולדות, ואף מין האדם לא יצא מכלל זה.

ולכן, גם אם סידרי החיים שבעולם ישתנו, לעולם לא ישתנה דין התורה וגם לא דין דרבנן, ולא תועיל שום מלחמה, כי אין שום כח לשנות אפילו בהסכם כל העולם כולו שום דבר, והנשים שמתעקשות ורוצות ללחום ולשנות הן בחשיבות כופרות בתורה...!

ואמנם, רשות יש לכל אשה לקיים את המצוות הללו ואף שכר יש לה, ולשיטת התוס' גם מברכות עליהן. מלבד מצות תפלין שיש למחות בידן, כמו שכתבו הפוסקים. אבל זה דוקא בשחשקה נפשה לקיים מצוות בלא שנצטוותה בדבר, אבל אם אינה מתכוונת לכוונה זו, אלא מצד תרעומתה על השי"ת ועל תורתו – אין זה מעשה מצוה כלל, אלא אדרבה, מעשה איסור, איסור של כפירה.

והוסיף עוד: 'ושנית צריך לדעת, כי אין זה בשביל שנשים פחותות במדרגת הקדושה מאנשים, דלענין הקדושה שוות לאנשים לענין שייכות החיוב במצוות, שרק מצד הקדושה דאיכא בישראל הוא ציווי המצוות, וגם לנשים נאמרו כל הקראי דקדושה, בין תחילת תנאי קבלת התורה... ובין ואנשי קדש תהיון לי... ורק שהוא קולא מאיזה טעמי השי"ת שרצה להקל לנשים

כדלעיל, ולא מצד גריעותא ח"ו. ובהחייובים בין איש לאשתו איתא חיוב הכבוד על האיש לאשתו ועל האשה לבעלה בלא שום חילוק, והרבה מהנשים שהיו נביאות ויש להן כל דיני נביא שבאנשים, ובהרבה דברים נשתבחו, בין בקראי בין בדברי חז"ל, יותר מלאנשים, וליכא שום זלוול בכבודן, ובכל דבר, בזה שנפטרו מלימוד התורה וממצות שהזמן גרמן, וליכא כלל שום סיבה להתרעם כלל. וזה יש לכתרה להסביר בכל פעם ופעם ולהיות תקיף וחזק בדעתו שהוא כדיני התורה, למחות באלו הנשי שאחר כל זה יעמדו בדעתן האולת והעקושה, שלא לשנות שום דבר ממנהגי ישראל הקדושים...

טעמים נוספים: ע' ילק"ש שמואל עה; תפארת ישראל למהר"ל ד, לו; פירוש רשר"ה ויקרא כג, מג; דובר צדק נר מצוה; א; לקח טוב לר"י ענגיל ז ד"ה ודרך; איש וביתו פרק ח.

דף כא

'שעמא דאתחיל הא לא אתחיל – לא יתחיל'. ואם תאמר, לרבינא שאמר הרהור כדבור, מדוע בעל קרי לא יהרהר תפילתו [וכן ברכות קריאת שמע] ויצא ידי חובה?

ויש לומר שגם לדעת רבינא, מדרבנן אינו יוצא בהרהור אלא צריך להוציא בשפתיו, הלכך במצוות דאורייתא יש לו להרהר כדי לצאת ידי חובתו מן התורה. ואולם בתפילה שהיא מדרבנן – אין לו להרהר שהרי מדרבנן בין כך אינו יוצא בהרהור, ומדאורייתא אינו חייב בהן כלל (עפ"י רעק"א).

לדבריו יוצא שהמברך ברכה בהרהור – לדעת הכל לא יצא ידי חובתו, אף אם 'הרהור כדבור דמי', וצריך לחזור ולברך בשפתיו. והמשנ"ב (סב, ד) פסק שהמברך בהרהור, אם אח"כ חזר ומברך בשפתיו – 'לא הפסיד'. ובשו"ת דברי יואל (א) כתב שנראה מדברי הראשונים שפסקו 'הרהור לאו כדבור' מפני הספק ולא מפני הודאי, ואפשר שהרהור כדבור. אבל לדברי הגרעק"א יוצא שאפילו הרהור כדיבור הרי לא יצא ידי חובתו מדרבנן, וצריך לחזור ולברך מודאי.

ואולם בחדושי בית מאיר (בלקוטי הש"ס) כתב לתרץ קושית הגרעק"א, שאעפ"י שעיקר איסור בעל קרי הוא בדיבור, יש קצת איסור מדרבנן אף בהרהור, ועל כן בק"ש דאורייתא לא העמידו דבריהם ואמרו לו להרהר, ואילו בדברים דרבנן – אסרו לו להרהר. ולפי זה אין לנו מקור לכך שמדרבנן אין יוצאים בהרהור ידי חובה, למ"ד הרהור כדבור. וכן כתב בשאגת אריה (ז). וכן משמע בשנות אליהו בפירוש דברי הירושלמי, שלכתחילה אסור אף בהרהור אלא שבמצוה דאורייתא הקלו בהרהור.

יש לציין שהרי"ד והרי"ז פסקו הרהור כדיבור. ובדברי הרמב"ם מבורר לענין ברכות, שיצא בהרהור בדיעבד. כמו כן יש מדייקים מדבריו (ע' הלכות תפלה ה, א ט), גם לענין תפלה שיוצא בהרהור. ומה שלמדו (להלן לא). מחנה שצריך להתוך בשפתיו – לכתחילה הוא. ולענין קריאת שמע – מרבנו מנוח (מובא בכס"מ ק"ש ב, ח) משמע שיוצא בהרהור. וכן כתב בספר הבתים בשם הר"ם, שפסק הרהור כדבור דמי. והב"ח (סב) חולק.

וכעין זה יש מפרשים בשיטת השלחן-ערוך שפוסק כרבינא, הרהור כדבור, אך דוקא במקום אונס התיור, אבל שלא במקום אונס לא יצא. ולפי זה, הרהר כשהיה אנוס מלהוציא בפיו – אין צריך שוב לחזור ולקרוא (וע' גם בפמ"ג קפה). ואולם אין כן דעת רוב האחרונים, כמובא במשנ"ב (סב סק"ז). ע"ע בהרחבה בספר זכרון שמואל יז.

'אלא קריאת שמע וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן'. (וכן אמרו בשבת ט. ובסוכה לח. וברש"י). בדבר זה נחלקו הראשונים ז"ל; דעת הרמב"ן (בספר המצוות ה) שעיקר מצוות תפלה מדרבנן היא, וכן היא דעת רוב הפוסקים. ואילו דעת הרמב"ם שהיא מן התורה, אלא שזמנה ונוסחה הקבוע אינו אלא מדרבנן. [ויש אומרים שנראה בדברי הרמב"ם, שמבנה התפלה – הגדת שבחיו של מקום בתחילה, בקשת צרכים, והודאה לבסוף – גם היא מדין תורה הוא. ע' להלן לא].

ולפי זה אם היה מת באהל שהכהן נמצא שם והוא ערום, מותר לו לשהות שם כדי להתלבש ולצאת. ואולם שאר הראשונים חולקים על התוס' (ע' תורת האדם לרמב"ן (הוצ' שעוועל עמ' קלו); תרומת הדשן רפה; רמ"א יו"ד שעב, א. וע"ש בפ"ת ודגול מרבבה; נוב"ק או"ח לה; פנים מאירות ח"ב נג; חזו"א אהלות יג, טז).

ויש אומרים שבזמן הזה שכולנו טמאי מת, הכהן אינו מוזהר אלא מדרבנן (ראב"ד). ולפי"ז מותר להיטמא למת ממש לצורך מצוה או כבוד הבריות (ע' שיעורי קרבן לירושלמי נזיר ז, א). ד. בירושלמי אמרו שכבוד הבריות דוחה אף טומאה דאורייתא. ופרשו ראשונים שהירושלמי חולק על תלמודנו וסובר שדוחה אף לאו דאורייתא (עפ"י רש"ס; אשכול). ויש מפרשים את הירושלמי בספק טומאה בלבד (כן הביא האשכול מ"ש מי שאומר; ספר חרדים על הירושלמי). ה. הרואה את חברו לבוש כלאים בשוק – צריך לפשטו מעליו, ואפילו הוא רבו (רמב"ם, שו"ע). ויש אומרים שאם הלה שוגג בדבר, לא יודיענו עד שיבוא לבית, ושם יפשוט (רא"ש, רמ"א). ו. יש שכתבו שאין לנו מדעתנו להשוות שאר עניני 'כבוד הבריות' שלא הוזכרו בש"ס. ז. משמע ברמב"ם (סנהדרין כד, ז) ש'כבוד הבריות' הדוחה איסור דרבנן שייך גם כלפי כבוד נכריים (עפ"י התעוררות לתשובה ח"א קעה; מגדים חדשים).

ח. ספק איסור תורה; לדעת הסוברים ספיקא דאורייתא מן התורה לקולא – הרי זה כדין דרבנן שנדחה מפני כבוד הבריות. כן מבואר בספר זכר יצחק (סו"ס"י טז) שנקט כסברה פשוטה. ומדברי המשנה-ברורה (יג, ט-י) מבואר שמחמיר בספק של תורה. (אפשר משום שנוקט לעיקר דלחומרא מן התורה, או שמא לדעתו ספק איסור תורה חמור מודאי איסור דרבנן [וע' כדוגמת זה בשו"ת דובב מירשים ח"ג ב].) וע"ע בפרי מגדים – פתיחה להלכות ציצית; באה"ל סו"ס"י יג. וי"ל. וע' בספר האשכול ח"ב שיש מפרשים שיטת הירושלמי המתירה לכהן לשהות באהל המת ממש, דהיינו בספק טומאה ולא בודאי. ט. משמע בגמרא שכבוד הבריות דוחה איסור דרבנן הגם שאינו בעידנא, כגון דילוג על הארונות להקבלת מלכים. י. כבוד הבריות בדחיית איסור שהוא בשב-ואל-תעשה – בזכר יצחק (ח"א ו) כתב בדעת הרמב"ם שאינו נדחה (ועע"ש ח"ב סו"ס"י לח). האם כבוד הבריות דוחה דין 'אין מעבירין על המצוות' – ע' משנ"ב ובאה"ל ריש סי' כה. וצ"ע).

דף כ

לב. מפני מה דורות ראשונים היו מתרחשים להם נסים ותפילתם נענית יותר מדורות אחרונים?

זו שאלה שאל רב פפא לאביי. ואמר שאין זה משום ריבוי הלימוד, כי אדרבה בדורות אחרונים התרחב הלימוד ביותר – אלא משום שהראשונים היו מוסרים נפשם על קדושת השם יותר מן האחרונים, כדוגמת מעשה דרב אדא בר אהבה שראה לכותית אחת הלובשת בגד פריצות, וסבר שהיא בת ישראל וקרעו ממנה לאלתר, ולבסוף נתחייב לשלם לה ארבע מאות זוז.

**לג. א. מה דינם של נשים עבדים וקטנים בקריאת שמע, תפילין, תפילה, מוזהר, ברכת המזון וקידוש היום?
ב. האם אשה או קטן מוציאים את האיש ידי חובה בברכת המזון?**

- א. נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע, מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא.
- א. אעפ"י שפטורים, נכון ללמדם שיקבלו עליהן עול מלכות שמים ויקראו לפחות פסוק ראשון (עפ"י שו"ע ורמ"א או"ח ע,א). והב"ח נקט שפסוק ראשון חייבות הנשים מן הדין, אבל הרבה אחרונים חולקים על כך (משנ"ב שם).
- ב. בברכות קריאת-שמע הנשים פטורות אבל בברכת 'אמת ויציב' ואמת ואמונה' כתב המגן-אברהם (ע) שחייבות משום הזכרת יציאת מצרים [וחייבות גם ב'השכיבנו' שכגאולה אריכתא דמיא. שער הציון שם]. ובפמ"ג צידד שחייבות מדרבנן. ובשו"ת שאגת אריה (ג) צדד לפטרם לגמרי מזוכרת יציאת מצרים, כי מצות זכירה ביום לחוד ומצות זכירה בלילה לחוד, והרי זו מ"ע שהזמן גרמא (והמשנ"ב ע סק"ב לא הכריע).
- בשו"ת שבט הלוי (ח"ו יב) פסק למעשה שראוי שהאשה תאמר כל ברכות קריאת שמע, ובמקום הצורך תדלג ברכות שלפניה, אבל ברכה שלאחריה – חובה לנשים, כדברי המג"א.
- ואף על פי שפטורות מן הדין מברכת 'וצר' – רשאות לברך אם רוצות, גם למנהג עדות המזרח שאינן מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא (הליכות שלמה ח"א ז,ב).
- ג. קטנים שפטורים, לפרש"י אפילו הגיעו לגיל חינוך, כי אין האב מצוי תמיד בזמן קריאת שמע [ופטורים אף מברכות. שו"ע הגר"ז ע. וע"ש באה"ל]. ולפירוש רבנו תם אין פטורים אלא כשלא הגיעו לחינוך, אבל הגיעו לחינוך – חייבים [ומברכים לפני ולאחריה. רמב"ם ק"ש ד,א]. וראוי לנהוג כרבנו תם (שו"ע ע,ב), אף כי מן הדין מסתבר כרש"י. וכתב הב"ח שגם לשיטת רש"י, קטן בן י"ב שנה ומעלה מוטל על אביו לחכנו לק"ש, שמצוי הוא אצלו (עפ"י משנ"ב).
- וכן פטורים מן התפלין מאותו טעם (וכמאן דאמר לילה ושבת לאו זמן תפלין, הלכך היא מצות עשה שהזמן גרמא. ראשונים).
- א. משמע בגמרא שלדעת רבי מאיר ורבי יהודה נשים חייבות בתפלין (עמוס' עירובין צו: וע"ע רעק"א).
- ב. קטן סתם אינו יודע לשמור גופו שלא יפיה בהן (רש"י), אבל קטן היודע לשמור תפלו – אביו לוקח לו תפלין (סוכה מב ועוד). ויש סוברים שאין זה חיוב ממש אלא שראוי להרגילו במצוה (עפ"י תר"י בדעת רש"י, ודלא כשא"ר), ומנהגים שונים יש בדבר.
- וחייבים בתפילה ובמזוזה ובברכת המזון. [הקטן אינו חייב אלא כשהגיע לחינוך, ומדרבנן].
- א. כתב המשנ"ב שלדעת רוב הפוסקים נשים חייבות בתפילת שחרית ומנחה, אך תפילת ערבית רשות. ונחלקו אחרונים האם חייבות בתפילת המוספין אם לאו [כיון שאינן משתתפות בקרבנות ציבור במחצית השקל. או בגלל שמצוה שהזמן גרמא היא ותפילה זו אינה בקשת רחמים] (ע' צל"ח שו"ת רעק"א ט; עמודי אור ז; באר יצחק כ).
- ויש המלמדים זכות על נשים המטופלות בילדים ובשאר עבודות, שאינן מקפידות להתפלל כל יום תפילת שמונה-עשרה, ואולם יש לה לומר בקשה כלשהי עכ"פ (ע' בשו"ת ארץ צבי (פרומר) לד; שיחות החפץ חיים ח"א כו; מועדים וזמנים ח"א ט. ע"ע במובא בספר 'הליכות ביתה' סי' ו; דברי חכמים או"ח פרק ו, 67 בשם הגר"י קמינצקי. ואילו בשם הגר"מ פיינשטיין כתב שאפילו טרודה בעסקיה יש לה להתפלל תפלת שמונה עשרה. אבל בשם הגרש"ו אויערבך (הליכות שלמה ח"א ב הערה ה ושם סופ"ח) כתב שלמעשה נהוג להקל [כפי שהביא המג"א שיש נשים הסומכות על כך] בתפילה אחת קצרה, כגון פסוק של בקשה [ואם היא נוהגת להתפלל תפילה אחת מלאה, וכבר עברו ארבע שעות – עדיף שתתפלל מנחה באותו היום ולא שחרית]. וע' בשו"ת אור לציון (ח"ב ז,כד) לגר"ב צ אבא שאול, שאשה המטופלת בילדיה ועסוקה בהם כל היום פטורה מן התפלה. אבל בלאו הכי חייבת בשחרית ובמנחה, וטוב שתתפלל גם ערבית. וטוב שתאמר ברכות השחר ופסוק 'שמע ישראל' עם 'ברוך שם...').

ב. בפסוקי דזמרה; כתב המשנה-ברורה (ע סק"ב) על פי הגרעק"א שנשים חייבות לאמרם. והוא הדין לענין ברכות השחר. והביא ב'שער הציון' (ד) דעת הגר"ז לפטור מפסוקי דזמרה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו יב) נוטה לומר שפטורות, וכתב שיכולות לדלגם בעת הצורך.

ג. דין אכילה קודם התפילה בנשים שוה לאנשים (בשם הגר"ש אלישיב). ולדעת הסוברים שדי להן בתפילה קצרה, יתפללו תפילה קצרה ויאכלו, וכן ראוי שיקראו ק"ש לקבל עול מלכות שמים, ולאחר האוכל יכולות להתפלל כסדר (עפ"י הליכות שלמה ח"א ב, ד).

ויש מי שכתב להקל בדבר אם היא רעבה מאד, לאכול קודם תפילתה (הגרח"פ שיינברג. מובא בספר דברי חכמים או"ח 45. וע' בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד קא, ב שחכך בדבר).

ומותר להאכיל קטנים לפני התפילה, אעפ"י שהגיעו לגיל חינוך לתפילה (מגן אברהם קו סק"ג).

ד. אף בברכות השחר מחנכים את הקטנים, וכל שכן לברכות התורה דאורייתא (עפ"י מגדל עוז לריעב"ץ ג).

רבינא שאל את רבא האם נשים חייבות בברכת המזון מהתורה או מדרבנן (אם משום שלא נטלו חלק בארץ (רש"י), אם משום שאינן ברית ותורה. תוס'). רבא הוכיח שחייבות מן התורה, ורבינא דחה ראייתו. וע"ע בסמוך.

א. הנשים אינן חייבות להזכיר ברית ותורה בברכת המזון (פוסקים), ואעפ"י כן נוהגות לאמרו (עפ"י באור הלכה).

ב. משמע בדברי הרשב"א והריטב"א שעבדים חייבים בברכת המזון מהתורה, הואיל ושם זכרים נטלו חלק בארץ.

בקידוש היום; אמר רב אדא בר אהבה: נשים חייבות דבר תורה. אביי פרש: מדרבנן. ואילו רבא פרש מהתורה, משום שהוקש זכור לשמור – כל שישנו בשמירה (היינו 'לא תעשה') ישנו בזכירה.

וכן הלכה. ומוציאות את האנשים ידי חובתם, אפילו כבר יצאו הנשים בקידוש. ולכתחילה יש להחמיר שלא תוציא האשה אנשים שאינם מבני ביתה, דזילא מילתא (עפ"י משנ"ב). ויש שכתבו שלכתחילה אין להורות שאשה תוציא איש י"ח (ע' שו"ע הגר"ז וקצה"ש).

ב. לפי הצד בספק האמור שהנשים חייבות בברכת המזון מן התורה – מוציאות את האנשים ידי חובתם, ולפי הצד שמדרבנן – אינן מוציאות אלא אם האיש אכל פחות מכדי שביעה שאז חיובו מדרבנן. וחיוב דרבנן מוציא חיוב דרבנן.

א. לפי הצד שאין האשה מוציאה את האיש אלא אם אכל פחות מכדי שביעה, נחלקו דעות הפוסקים האם זה רק כשהאשה אכלה כדי שביעה, או אפילו גם היא אכלה פחות [והוי 'תרתיה דרבנן'] מוציאה את האיש. וכן נחלקו בקטן (עתוס' מגילה יט: ור"ן שם; מג"א קפו סק"ב).

ב. שיטת הרמב"ם הר"ז והרא"ש שנשאר הדבר בספק, הלכך אין האשה מוציאה את האיש אלא בשיעור דרבנן. וכן הכרעת השו"ע.

ובלשון תלמיד רבנו יונה משמע שנקט להלכה שאשה ודאי אינה חייבת אלא מדרבנן (וכן נקט בדעת רבנו יונה בספר הפרדס, שער י. וע' גם ברמב"ן ובנמו"י ב"ב פא.). וצ"ע.

ואילו הראב"ד כתב שסתם סוגיתנו נוקטת כדעת רבא שהאשה חייבת מן התורה ומוציאה את האיש בכל אופן. וכן דעת רב האי גאון. וכן כתבו הרמב"ן [בדעת הרי"ף] והרשב"א ונמו"י (כאן) והר"ן (סוכה פ"ג) ואו"ז (מובא בהג"א מגילה פ"א ד).

ג. כתבו הראב"ד הרמב"ן והרשב"א, שלפי הנראה מסוגיות אחרות, גם באכילת כזית [או בכביצה לדעה אחת] ללא שביעה – חייבים בברכת המזון מדאורייתא, וא"כ אין הנשים מוציאות את האנשים אף בשאכלו פחות מכדי שביעה.

ואולם דעת הרמב"ם ושאר פוסקים שכזית – דרבנן. ויש סוברים שכביצה ומעלה – דאורייתא, כי הוא שיעור שביעה (תר"י; רבנו ירוחם טז,ז). ויש אומרים שאין שיעור קבוע אלא עד שישבע בפועל (החינוך תל). וכן פסק בבאור הלכה (קפד ד"ה בכזית). וכן נטה בספר אפיקי ים (ח"ב א). ובשו"ת חתם סופר (או"ח מט) צדד שאפילו אכל פחות מכזית ושבע – חייב בברכת המזון מהתורה אלא שישיראל החמירו על עצמם לאכול כזית. וע' בשבט הלוי (ח"ד כב וח"י מד,ג) שנקט עפ"ז שאם אכל ושבע, אפילו נמשכה אכילתו לאט, פחות משיעור כזית בכדי אכילת פרס' – צריך לברך.

ד. אין הנשים יכולות להוציא אנשים בברכה [אף בפחות מכדי שביעה] אלא כאשר הזכירו בברכתן ברית ותורה (עפ"י פוסקים). וי"א שאינן יכולות להוציא את האיש בברית ותורה (עפ"י או"ז ח"ב שסח. וע' גם בהגהות אשר"י פ"ק דמגילה אות ד מאו"ז). ואם השומע אמרן בעצמו – דנו בספרי אחרונים האם אפשר לצאת בברכה חציה בשמייעה מפי אחר וחציה מפי עצמו (ע"ע חדושי רעק"א; חזו"א או"ח ל,ב; שו"ת רב פעלים ח"א י; מנחת שלמה כ; קהלות יעקב ט; ברכת מרדכי ח"ב א. וע' או"ח קכו,ב באחרונים, ובבאור הלכה (נט ד"ה אם טעה). וצ"ע).

והחזו"ן איש (כה,ו-ז) צדד שאין הנשים מוציאות את האנשים אלא בברכת הזן לבדה, אבל בברכת הארץ אי אפשר מפני שאינן מחויבות באמירת 'ברית' ו'תורה' אף מדרבנן. וגם בברכת ירושלים נראה שאינן מוציאות, שהרי אינן במלכות (וכדלהלן מט.). ומכל מקום לא הכריע בדבר.

ה. הגרעק"א (בתשובה ח"א כה) דן באשה שאכלה כדי שביעה ומסופקת אם ברכה ברכת המזון – האם חייבת לשוב ולברך, כי הלא לגבי חיוב דאורייתא יש כאן ספק-ספקא לפטור, שמא אינה חייבת כלל מהתורה ואת"ל חייבת, שמא ברכה כבר. ולגבי חיוב דרבנן – יש כאן ספק אחד ולקולא. והראה בדבר כמה צדדים.

הוא הדין בקטן שחיובו מדרבנן [כשהגיע לחינוך] – מוציא את הגדול שלא אכל כדי שביעה. באמת אמרו: בן מברך לאביו ועבד לרבו ואשה לבעלה, אבל אמרו חכמים: תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. כן יוצא על פי גרסתנו. ואולם דעת הרמב"ן (במלחמות ה') שקטן לעולם אינו מוציא את הגדול, כי גם כשהגיע לחינוך אינו בכלל 'חיוב', אלא כאן מדובר בקטן שהגיע לכלל שנותיו [וגרסה אחרת היתה לו בגמרא. או מדובר בגמ' כשעונה אחריו מה שהוא אומר. רשב"א. וע' גם בתשב"ץ ח"א קסח]). ויש מי שכתב שמדין תורה הקטן מוציא את הגדול אפילו נתחייב הלה מדאורייתא, ורק מדרבנן אין מוציא (עפ"י ים של שלמה ב"ק פ"ז לו). ואולם אחרונים הוכיחו שמדין תורה אינו מוציא כיון שאינו מחויב בדבר מהתורה [ונפקא מינה שאם אין ידוע בודאות שהביא סימני גדלות לא יוציא את הגדול ידי חובתו בברכת המזון דאורייתא] (עפ"י מגן אברהם קצט סק"ז).

דפים כ – כב

- לד. א. מה דינו של בעל-קרי לקריאת שמע, תפילה וברכות?
ב. האם הרהור כדיבור דמי אם לאו?